

FIGYELŐ

Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei. VI. 1972.¹ Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtárának VI., az 1972. évre szóló évkönyve több mint két és félszáz lapon mutatja be az intézmény könyvtárosainak tudományos tevékenységét. Aki az évkönyvek sorát figyelemmel kísérte, az egymást követő kötetekben ismert szerzőket, megszokott témaköröket fedezhet fel. Bár az egyes tanulmányok önmagukban is megállanak, az azonos témakörben mozgó, egy tárgyat kronológiai egymásutánban kifejtő, vagy több oldalról megvilágító feldolgozások az évkönyv köteteit a formális sorozati összetartozásnál szorosabb egységbe fogják össze. Így VÉRTESY Miklós tanulmánya az Egyetemi Könyvtár történetét folytatja (időrendben visszafelé haladva), DOMANOVSKY Ákos dolgozata a leíró katalógus bejegyzéseiről az Évkönyv II. és III. kötetében a leíró katalógizálás tárgyairól és a leíró katalógus alapfeladatairól írott tanulmányaihoz kapcsolódik; KALMÁR Lajos a magyarországi kódexábrázolások szimbolikájának világába vezeti az olvasót itt is, mint a megelőző kötetben; IZSÉPY Edit hú maradt a Tiszántúl katonai problémáihoz a XVII. század második felében, s HÖLVÉNYI György is a korai magyar historiográfia kérdéseire. E tanulmányok monográfiák létrejöttét ígérik, s ezek előkészítésével felel meg az Évkönyv legteljesebben az ilyen típusú sorozatok hivatásának.

A tanulmányok egy része emellett egymással összefüggően is egy-egy tárgykör köré csoportosul. A 14 tanulmányból 5 foglalkozik az Egyetemi Könyvtár és az egyetem történetével; kettő a könyvtári munka elméletével és gyakorlatával; kettő az Egyetemi Könyvtár kéziratárának kiadatlan dokumentumaiból meríti anyagát; végül a hátralevő, *Egyéb tanulmányok* cím alatt összefoglalt öt tanulmányból egy-egy a könyv- és tudománytörténet stúdiumát műveli, kettő történeti, egy pedig filológiai jellegű.

A könyvtár és az egyetem történetével foglalkozó tanulmányokat MÁTRAI László rövid összefoglalása nyitja meg *Az Egyetemi Könyvtár fejlődése a felszabadulás után* címen, néhány lapon is rávilágítva a könyvtár fejlődésének lényeges eseményeire, s érdemi, szellemi fejlődésére. TÓTH András tanulmánya *Az Egyetemi Könyvtár kéziratárának fejlődése* címen e gyűjteményt mutatja be gyűjteménytörténeti és tudománytörténeti szempontból. Bevezetőül a tár katalógusainak kialakulását ismerteti, majd a gyűjtemény állománybeli gyarapodásának egyes korszakait (jezsuita korszak, a szerzetesrendek feloszlásának kora, XIX—XX. század). Külön fejezetek foglalkoznak a régi különgyűjteményekkel (HEVENESY, KAPRINAY, PRAY gyűjteményei, a *Litterae et epistolae originales*, az céhlevélgyűjtemény), az ajándékokkal és hagyatékokkal, a vásárlásokkal, az egyéb eredetű kéziratokkal, s végül — érdekesen — az elveszett kéziratokkal. A tárgyalás során kibontakozik a gyűjtemény profiljának alakulása a kezdeti hittudományi-egyház-történeti profiltól az általános történeti gyűjtőkörig — napjainkban különös hangsúllyal a professzori hagyatékok gyűjtését, ezzel együtt az egyetem- és tudománytörténet, valamint

¹ Szerk. MÁTRAI László, TÓTH András, VÉRTESY Miklós. Bp. 1973. 266 l.

a filozófia- és vallástörténet dokumentumait illetően. A 30 oldalas tanulmány gazdag anyagot összegez — a benne való tájékozódást megkönnyítené, ha hozzá (vagy legalább a feltehetően készült különnyomathoz) névmutató csatlakoznék. Egyetlen hiányérzetünk: a hagyatékok felsorolásánál hasznos lett volna tekintetbe venni, hol őriznek még a szóban forgó személyektől jelentősebb mennyiségű kéziratot. Így pl. KITAIBEL Pál említett kicsiny anyaga csak töredék, a hagyatéka nagy mennyiségű egészét az Országos Széchényi Könyvtár őrizte, átadva utóbb a Nemzeti Múzeum Növénytárának; WENZEL Gusztáv ugyancsak nagyméretű hagyatéka ma is a Széchényi Könyvtárban van.

VÉRTESY Miklós cikke (*Az Egyetemi Könyvtár története 1899—1919*) a könyvtár életének húsz olyan évét öleli fel, melyben FERENCZI Zoltán könyvtárigazgató irányítása alatt állott. A források e korszakban már lehetővé teszik a könyvtár tevékenységének modern szempontok szerint történő bemutatását, értékelését, s VÉRTESY ezt meg is teszi. Sorra veszi a könyvtár életének valamennyi területét, s végül arra a konklúzióra jut, hogy a könyvtár életében „a XX. század elején semmi lényeges változás nem történt. Szerzeményi politikája, katalógusai, közönségszolgálatja nagyjából ugyanazon a fokon állt 1919 végén, mint 1876-ban, az új épületbe költözés idején.” Ennek okát szerző a könyvtári vezetés tehetetlenségében, s a felettes hatóságok közönyében jelöli meg. A végkonklúziót, ha részleteiben nem cáfolható is, egészében túl szigorúnak érezzük. Végül is a tárgyalt húsz év alatt a könyvtár állománya megkétszereződött, 268 529 kötet-ről 523 925 kötetre nőtt, az olvasók száma pedig 60 000-ról 100 000-re. Ugyanakkor a tisztviselők száma az 1900-as tízről 1914-re csak tizenötre szaporodott. Az a nagy megterhelés, melyet a hirtelen állományi és olvasói gyarapodás rótt a könyvtárra, nyilván eléggé igénybe vette a könyvtár viszonylag csekély, a gyarapodással nem egyenlő arányban növekvő erőit — megróhatjuk-e őket azért, amiért nem jutottak túl a napi feladatok elvégzésén?

Az egyetem korai történetének egy érdekes epizódját tárgyalja PAJKOSSY Györgyné cikke. *Az egyetem és a nagyszombati városi tanács viszálya az 1640-es években* című tanulmány eddig elhanyagolt kérdéskörhöz nyúl: az egyetemi ifjúság osztályhelyzetének, társadalmi szerepének kérdéséhez. A XVII. századi források módot nyújtanának ilyen természetű vizsgálatokra. A tanulmány rendkívül bő forrásanyag alapján ismerteti a diákság és a városi tanács ellentéteit, ESTERHÁZY Miklós nádornak és az uralkodónak ebben játszott szerepét. A fél évszázadon áthúzódó ellenségeskedés lényege az volt, hogy a két fél egyaránt meg akarta szerezni a diákok feletti bíraskodás jogát — a vita hátterében nemesség és polgárság alapvető ellentéte rejlik. A tanulmány közli a nádornak a városhoz írt levelét, s a nyolc pontból álló megegyezés szövegét. Reméljük, hogy a dolgozat csak bevezetés az egyetemi ifjúságról szociológiai és történetstatisztikai szempontból készülő munkálatokhoz.

DOMANOVSKY Ákos terjedelmes cikke *A leíró katalógus bejegyzéseinek osztályozása* címen katalogizálási elméleti kérdést vizsgál. (A „bejegyzés” fogalmat az „entry”, „Eintragung” visszaadására használja a szerző; magyarul a „katalóguslap” fogalom felelne meg leginkább ezeknek, de ez, a kötetkatalógusok térhódításának korában, nem látszik elég átfogónak.) A tanulmány a bejegyzéseket tárgyak szerint osztályozza, ill. pontosabban aszerint, hogy a katalogizálás mely tárgyról, ill. tárgyairól nyújtanak információt. (Tárgy alatt értendő minden, a katalógus által közvetített információ.) A téma elméletileg-gyakorlatilag egyaránt jelentős. „Hiszen a tárgyak szerinti osztályozás során élesebb megvilágításba kerülnek a bejegyzések többnyire összetett funkciói, szolgálatai is; ami viszont az ösztönösségtől még ma sem teljesen mentes alkalmazási, felhasználási módjaik tekintetében eredményezhet haladást.” A szerző végighalad a három bejegyzésformán (főbejegyzés, mellékbejegyzés, utalás), új alosztályokat határozva meg kereteiken belül; meghatározza a bejegyzések főtárgyát, szerepüket abban, hogy funk-

cióit (információadás az állomány minden egyes könyvről, művéről és egyéni, valamint testületi oeuvre-jéről) a leíró katalógus megfelelően elláthassa. DOMANOVSKY a tárgyalás során rámutat a nem egységes gyakorlat és az elvi tisztázatlanságokból adódó következtelenségek következményeire, s figyelemmel kíséri a katalógus használóinak igényeit, kívánalmait is.

MARÓT Miklós *Kölcsonzésünk elemzése* címen az Egyetemi Könyvtár forgalmának kb. felét jelentő kölcsönzést vizsgálja a kéréslapok alapján. (A felvétel ideje egy-egy hónap 1970-ben és 1971-ben.) Összevetve a diákok és egyéb olvasók használatának adatait megállapítja, hogy az egyetemi hallgatók 50%-ban a filológia különböző ágazatainak könyveit kölcsönzik ki az Egyetemi Könyvtárból, a többi olvasónál pedig a társadalomtudományok könyvei szerepelnek ugyanebben az arányban. A kölcsönzött művek egy-negyede szépirodalmi, 70%-a magyar nyelvű. A történelmi művek kölcsönzése a forgalomnak csaknem 12%-át teszi ki. A kép kiegészítését szolgálná annak megvizsgálása, milyen a kölcsönözhető könyvek igénybevétele a könyvtár gyűjtőkörébe tartozó szakokban; másfelől, hogyan járulnak hozzá a tanszéki könyvtárak a hallgatók ellátottságához.

A további hét tanulmányból hat a magyar történelem különböző korszakaiból meríti tárgyát, a honfoglalástól a Tanácsköztársaságig. (Egyetlen egyetemes filológiai dolgozat WIMMER Éváé, aki, *Syntipas' meséi* címen egy XI. századi görög mesegyűjteményt vizsgál. A nagyjórészt aiséposi eredetű meséket Michael ANDREOPULOS fordította szírről görögre, s a mesék hangúlyának, tanulságának változásai érdekesen tükrözik a XI. századi bizánci társadalmi viszonyokat, elsősorban az elnyomott parasztság viszonyait.)

A legrégebbi korszakot tárgyaló magyar történelmi tanulmány DÜMMERTH Dezsőé *A magyar fejedelemség keletkezése és eszmevilága* címen. A tanulmány az *Álmos fejedelem mítosza és valósága* címen a *Filológiai Közönyben* szerzőtől megjelent cikk kiegészítése új források (mohamedán írók, GYÖRGY barát folytatójának bizánci krónikája) bevonásával. Ezek alapján GYÖRFFY György megállapításaiival szemben arra az eredményre jut, hogy „a magyarság néppé szervezése ÁLMOS, a honfoglalás pedig fiának, Árpádnak nevéhez fűződik. KURSZÁN vezér alakja a többi törzsfőknél talán előkelőbb, de ÁLMOS családja mellett mégiscsak az alattvalói méltóságviselők közé helyezendő vissza.” A tanulmány második része a fejedelemség eszmevilágának gyökereit vizsgálja. A türk-kazár méltóságrendszer átvevő IX. századi magyarság fejedelmét „égtől születettnék”, isteni hasonlóságúnak tartotta. ÁLMOS szakrális fejedelem volt, aki hivatását betöltötte, amikor a főfejedelmi hatalmat kiépítette, s népét egy új haza határára vezette.

Míg DÜMMERTH Dezső cikke az őstörténetünkről, honfoglalásunkról való ismereteink örvendetes gyarapodását jelentő vitasorozat egyik állomása, addig KALMÁR Lajos 30 lapos (1. közleménynek jelzett) dolgozata — *A Victorinus-corvina madár ábrázolásainak intellektuális háttere. Az illumináció topos és situs vizsgálata* — a XV. századra, elsősorban annak eszmetörténetére vonatkozó tudásunkat kívánja bővíteni új forrástípus bevonásával, ill. az eddig is ismert forrásanyag új szempontú, elmélyült kihasználásával. A vizsgálat tárgyát az említett, 1460 körül VITÉZ JÁNOS részére készült VICTORINUS: *Commentarium in Ciceronis librum De inventione* c. kódex címlapjának illuminációja alkotja. A kódex első lapjának alsó szegélyén hat elemből (négy madár és két virág) álló dísz foglal helyet. A tanulmány megjelent részének célja „a kompozíció mélyértelmű jelképrendszerének megfejtésével kiindulási pontot, fogódzót” keresni, „hogy segítségével az ismeretlen — minden bizonytalán magyar — miniatör művének koncepcióját körvonalazhassuk. Az ebből leszűrt tanulságok támogatásával ugyanis — tanulmányunk második részében — közelebb férközhetünk a váradi »rendíthetetlen humanizmus« intellektuális hátteréhez.” KALMÁR a külföldi analógiák és irodalom bőséges bevonásával vizsgálja a kódex ábráinak szimbolikus jelentését a középkorban: a tengelice, a kékcinke és a süvöltő madárka egeránt transzcendens topost töltött be, az emberi szellem három funkcióját

személyesítve meg. A cicerói mű mellett való elhelyezésük során azonban az ábrák középkori szerepe megváltozott. Itt a háromszögben elhelyezett madarak képéből „egyetlen lélek — pontosabban a cicerói szellem követésére vágyó lélek bontakozik ki”, utalva a kiemelten elhelyezett papagájra, a bölcsesség szimbólumára, pontosabban: az ékes-szólás bölcsességének szimbólumára. A madarak alatt elhelyezett egy szál rózsza és harang-lábvirág középkori értelme: Madonna a Gyermekkel; az adott összefüggésben azonban Grammatica úrnőt és „a halhatatlan mestert, az »isteni« Cicerót” mutatja be.

KALMÁR bonyolult, a fenténél jóval több összefüggésre, szimbolikus mozzanatra rámutató fejtegetését alapjaira leegyszerűsítve mutattuk be. Az eredeti fejtegetések összetettségére olykor bizonytalanságot is támaszt az olvasóban (a részletek meggyőző volta ellenére is): vajon végigjárta-e a XV. század humanistája ugyanezt az utat az ábra megkonstruálásához — vagy pedig az ábra az ő számára evidens összefüggések egyszerű rögzítése lenne? A válaszhoz talán a tanulmány ígért második része visz majd közelebb: „a konkrét történelmi környezet és e gondolkodási forma” szoros kapcsolatának megrajzolása.

A XVII. századot kötetünkben — PAJKOSSY Györgyné ismertetett egyetemtörténeti dolgozata mellett — IZSÉPY Edit tanulmánya képviseli: *A hajdúság részvétele I. Rákóczi György 1644/1645-ös hadjárataiban*. A két tanulmány azonos időpontból vette tárgyát, s ezzel tanulságosan világít rá a két országrész viszonyainak általában eléggé figyelembe nem vett eltéréseire: amott egyetem és város viszonylag fejlett jogi és társadalmi viszonyokat feltételező viszállya, itt a század elejének katonai értékeit, haremodorát és életmódját továbbörökítő hajdúság nyersebb, kíméletlenebb világa, s ezzel együtt császáriak és a török között léteért küzdő erdélyi fejedelemség életének egy jellemző szakasza elevenedik meg. IZSÉPY Edit tanulmánya egyben annak a módszertani tanulságnak levonására is alkalmat ad: milyen sok tennivalója van történettudományunknak ahhoz, hogy viszonylag jól ismert korszakok, események képét apró adatok feltárásával, részletösszefüggések megvilágításával pontosabbá tegye, megújítsa.

A következő korszakot kötetünkben két tudománytörténeti adatközlés képviseli. HÖLVÉNYI György *Hevenesi Gábor útmutatásai a történeti forrásanyag gyűjtéséhez* címen adta ki HEVENESI historiográfiánkban sűrűn emlegetett, de teljes szövegében nem ismert 1693. vagy 1694. évi forráskutatási körlevelét („Modus materiae conquirendae pro annalibus ecclesiasticis regni Hungariae continuandis”). E fontos dokumentumtól szármíthatjuk a modern magyar történettudomány megindulását. TORBÁGYI Tiborné *Szombathi János: Magyar Athenas Toldaléka* címmel kivonatolva, értékelő megjegyzésekkel közli az 1749—1823 között élt sárospataki tanár, a könyvtárat jelentősen gyarapító kollégiumi könyvtáros kiegészítéseit BOD Péter 1766-ban megjelent *Magyar Athenas*ához. Összesen 86 személyre vonatkozóan gyűjtött össze megbízható bibliográfiai és életrajzi adatokat.

A XIX. század ezúttal hiányzik az évkönyvből. A legkésőbbi korszakot tárgyaló cikk *A Tanácsköztársaság közoktatásügyi intézkedéseinek tanulságai*-ról PELLE József tollából származik. A cikk sajtó, egyéb nyomtatott források és az ELTE levéltára alapján foglalkozik tárgyával. Áttekint a Tanácsköztársaság előtti helyzeten, s a század elejétől kezdve kibontakozó haladó mozgalmakon, majd sorra veszi és méltatja a Tanácsköztársaság fő intézkedéseit. A dokumentumok bizonyítják, hogy ezek „minden tekintetben a kor színvonalán álltak és formailag is tökéletesen fogalmazódtak meg”. Bemutatva az egyes iskolatípusokra vonatkozó terveket és intézkedéseket, megállapítja, hogy ezekből „egy következetesen szocialista iskolapolitika elvi vonala rajzolódik ki”, sok tekintetben — a korszerűsége törekvés igényét, a közösségi nevelés célkitűzését, a reális erkölcsi nevelést tekintve — ma is érvényesen és időszerűen.

Áttekintettünk az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei VI. kötetének sokszínű, sokágú tartalmán. A kötet alapján a munkatárs-könyvtárosok munkásságának irányát két cso-

portra oszthatjuk. Az egyik csoport számára maga az Egyetemi Könyvtár, annak állománya és története adja meg kutatásai tárgyát, s ennek vizsgálatával jutnak egész kultúr-történetünk számára tanulságos eredményekre. A másik csoportba tartozók a filológiai és történeti tudományok különféle szakterületein működnek (beleértve e körbe a könyvtári munka elméletének kérdéseit is); munkájuk azonban — anyagát, sokszor módszerét tekintve — sok szállal kapcsolódik a könyvtári állományhoz és a könyvtári tevékenységhez. A két csoport együttesen alakította ki azt a speciális funkciót, melyet az Egyetemi Könyvtár munkatársainak tudományos munkássága mai tudományos életünkben képvisel.

V. WINDISCH ÉVA

Markos Béla 1893—1974. Jelentős veszteség érte a magyar könyvtáros társadalmat MARKOS Béla elhunytával. Életútja során viszonylag későn kapcsolódott bele, mégis tevékenységével maradandót alkotott a hazai könyvtörténet számára. 1950-től az akkori Országos Könyvtári Központ tudományos osztályának dokumentációs munkájából vette ki részét széles körű nyelvtudásával. Az intézmény megszűnése után előbb a Népkönyvtári Központ, majd az Országos Széchényi Könyvtár keretében, a Könyvelosztóban dolgozott, és innen vonult nyugdíjba.

MARKOS Béla a *Magyar Könyvszemle* hasábjain több ízben is publikált. Ezek egy része könyvtári dokumentációs munkásságához fűződik (1956. 153—9, 1957. 97—100), míg a többiek a régi nyomtatványokkal kapcsolatosak. A köztulajdonba került több milliónyi könyv szétosztásán belül az 1851 előtti hungarikumok feldolgozásának irányítása hárult rá. Ennek során tizezernyi ilyen nyomtatvány fordult meg kezén. Ekkor kellett rádöbennie a 18. századi hazai nyomtatványok bibliográfiai feltártságának különösen hiányos voltára. Összeállította a *Magyarországi nyomdahelyek, nyomdák és kiadók 1712 és 1850 között* c. kiadványt, amelyet az OSZK 1956-ban jelentetett meg és az MTA prémiummal jutalmazott. A mai napig is hasznos segédeszköze ez a régi hazai nyomtatványokkal foglalkozóknak. Mikor a régi külföldi nyomtatványok szétosztásához a címlapfényképezést vették igénybe, elvi jellegű cikkei ismét e folyóirat hasábjain láttak napvilágot (1957. 290—296, 1958. 363—7).

Nyugdíjba vonulása után is hű maradt e szívéhez nőtt témához és önkéntes, ill. különmunka keretében foglalkozott a régi hazai nyomtatványokkal. Ennek során összeállította az 1851—1918, majd az 1919—1948 között működött magyarországi nyomdák és kiadók jegyzékét. E két rendkívül értékes anyaggyűjtést az OSZK Kézirattára őrzi. Különös gonddal foglalkozott az 1712—1800 közötti hazai kiadványok adatainak gyűjtésével és regisztrálásával. Munkatársaival együtt elkészítette a PETRIK Géza-féle *Magyarország bibliográfiája 1712—1860* c. kiadványhoz az ötödik, kiegészítő kötetet, mely 7660 tételével a 18. századi hazai kiadványok kétharmados pótlását jelentette. A retrospektív magyar nemzeti bibliográfia ekötetét 1971-ben jelentette meg az OSZK. A következő évben nyomtatták ki e sorozat hatodik kötetét, amelyet MARKOS Béla egyedül állított össze. E munkásságához kapcsolódnak további cikkei a *Magyar Könyvszemle*ben (1958. 205—6, 1971. 1—11) és a *Budapest* c. folyóiratban (1972. 8. sz. 40—43).

Akinek osztályrészül jutott, mint e sorok írójának is, hogy személyes ismeretség, sőt atyai barátság kötötte MARKOS Bélához, azok az ő emberséges emberi képét őrzik, de akiknek ez nem adatott meg, azok is akarva-akaratlanul állandóan frissen tartják emlékét értékes publikációinak felhasználásával.

BORSA GEDEON

Erdélyi féniks — Misztótfalusi Kis Miklós öröksége.* Nem ünnepelhette hasznosabban a romániai magyar könyvkiadás nyomdászatunk fél évezredes évfordulóját, mint egy olyan művel, amelynek tárgyáról sok vonatkozásban ma is ott, Kolozsvárott, a forrásnál tudnak a legtöbbet és a legjobban.

Ez az első benyomása az olvasónak JAKÓ Zsigmond kitűnő kötetéről, amely szinte új lapot nyit a TÓTFALUSI-kutatás történetében.

A bevezető tanulmány tömör áttekintést ad a 17. század vége Erdélyének történelmi környezetéről, benne TÓTFALUSI KIS Miklós pályájáról. Ismerteti betűmetszői, nyomtatói, művelődéspolitikai tevékenységét, harcát az olvasás elterjesztéséért és a hibátlan könyvekért, védőíratait és tragikus vereségét.

A témához képest rövidre fogott bevezetés a kötetben közölt dokumentumokkal válik kerek egészé: ez nemcsak a kiadás ökonómiaja, hanem szerkesztési koncepció. Az eddigi TÓTFALUSI-irodalom nem kevés pontatlanságát, tévedését, torzítását helyesbítendő „elérkezett . . . az idő, hogy az eddig ismert tényanyag egybegyűjtésével és felülvizsgálásával mindenkinek megadjuk a lehetőséget a legnagyobb magyar betűművésszel való közvetlen találkozásra” — írja a szerző. (H. Gy. kiemelése.)

Előbb a bevezető néhány figyelemre méltó elemére utalunk. Ilyen az a történetileg megalapozottabb és teljesebb kép, amelyet TÓTFALUSI KIS Miklós egyéniségéről, a személyével kapcsolatos korabeli viták és harcok eszmei és társadalmi motívumairól ad. Tótfalusinak üldöztetésbe torkolló összeütközéseit főként a homo novuszal, a polgárrá és értelmiségivé nőtt jobbgyivadékkal szemben való osztályelőítéletre, szakmai és emberi irigységre, rivalizálásra vezeti vissza. Kifejti, hogy a jól ismert konfliktusokra eszmei ellentétek, a haladás és a maradiság feltételezett ütközései nem szolgáltatnak kielégítő magyarázatot.

A történeti forrásvizsgálat értékes eredményeként tükröződik a bevezetőben a szerző váratlan felfedezése: TÓTFALUSI KIS Miklós korai elhatározása a sztereotípiá bevezetésére. Megállapítja, hogy a Biblia mindenkor gyors, olcsó és hibátlan nyomtatására szolgáló „készület”, amelyről TÓTFALUSI 1684-ben ír, nem lehet más, mint a sztereotípiának valamilyen formája. SCHIPPERNÉ és ATHIAS amszterdami nyomdászok az eddig ismert legrégibb (1700 körüli) kezdeteknél 30—40 évvel korábban alkalmazták azt az új eljárást, amelyet TÓTFALUSI is követni kívánt. A könyv tehát egyéb érdemei mellett a technikatörténetet is nemzetközi fontosságú bejelentésekkel gazdagítja. Reméljük, hogy a kötetben foglalt értesülések további részletei is mielőbb napvilágot fognak látni.

TÓTFALUSI KIS Miklós írásából a könyv az *Apologia Bibliorum* I. és III. részének magyar fordítását, a *Mentség* teljes szövegét, az 1686. évi amszterdami kis *Zsoltáros-könyv* előszavát és WERBÓCZY *Tripartitum*ának (magyarra fordított) ajánlását közli. A szövegeket újra átnézték, korábbi közlések hibáit javították s valamennyit gondosan összeállított jegyzetekkel látták el.

A kötet fontos és legtöbb újdonságot rejtő része 48 különböző levél és iromány, TÓTFALUSI 1680-as utrechti levelétől a Biblia-nyomtatás előzményeit, valamint amszterdami betűmetszői tevékenységét dokumentáló iratokon át végrendeletéig. A halálát követő időszakból betűinek és hagyományainak sorsát követő iratok egészen PATAKI Sámuel professzornak a nyomda történetére visszatekintő 1780. évi feljegyzéséig.

A harmadik részben PÁPAI PÁRIZ Ferenc búcsúztató versével, TÓTFALUSI halotti kártyájának szövegfordításával, néhány emlékező vers magyar fordításával zárul a szöveggyűjtemény.

* Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közlésezi Jakó Zsigmond. Kriterion, Bukarest 1974. 8°, 548. l., 35 kép, 3 mell.

Alapos könyvészeti jegyzék után módszertani bevezetéssel ellátott jegyzetek következnek. Nem kis részüknek lényegbevágó megállapításai és következtetései a bevezető tanulmány színvonalán állanak és tulajdonképpen oda kívánczoltak volna. Bizonyára terjedelmi korlátozások miatt szorult a jegyzetekbe az anyagnak több fontos, érdemi része.

A kötetet nemcsak regisztráló, hanem lényeges ismeretanyagot is tartalmazó szó- és névmagyarázatos mutatók zárják.

A könyv zömét tehát szövegek alkotják, ennek ellenére nem nevezném szöveggyűjteménynek. Sajátos műfajában a bevezető tanulmány és az eredeti szövegekben közölt források együttesen világítanak meg egy-egy tudatos szerkesztéssel kiemelt kérdéscsoportot. Köztük jó néhányat, amely újabb, teljesebb képpel egészíti ki TÓTFALUSIVAL kapcsolatos eddigi ismereteinket. Figyelemre méltó például az amszterdami biblianyomtatás mozzanatainak összefüggéseiben való kibontása. Vagy az a rendszerezett áttekintés, amit TÓTFALUSI egész betűmetszői tevékenységéről a szerződések és a levelek nyomán kapunk. Az utóbbival létrejött az a történelmi alap, amelyre a szakkutatás az eddiginél biztonságosabb típusvizsgálatokat építhet. Itt tisztázódott először TÓTFALUSI betűszerszám-hagyatékának sorsa. 1972-ben e hasábkon ismertettem TÓTFALUSI Kis Miklós hagyatékának 1702. évi leltárát, akkor azonban nem sikerült választ találnom betűszerszámainak későbbi sorsára nézve (MKsz 196.). JAKÓ Zsigmond most kimutatja, hogy az értékes hagyaték 1724 után a kolozsvári ref. kollégium birtokába jutott s így legalábbis abban az évszázadban megmenekült az elkallódástól.

Figyelmet érdemelnek a 18. századi kolozsvári nyomdák és betűállományuk mibenlétét első ízben hitelesen tisztázó adatok. Ezek egyben azt is tükrözik, hogy TÓTFALUSI halálával az erdélyi betűmetszés nem ért véget: több utóda az ő nyomdokaiba lépve foglalkozott betűmetszéssel. PATAKI Sámuel nyomdai inspektorsága idején a század végén is rendszeresen javították és pótolták TÓTFALUSI betűszerszám-készletét. A kolozsvári nyomdászat történetének ez az érdekes, kevésbé ismert fejezete további, részletesebb tanulmányokat is érdemelne.

Amit a könyv szerzője is kíván, hogy műve „úttörés legyen a hazai nyomdásztörténetben”, teljes mértékben sikerült. Eredményéhez további többletet adnak a következő TÓTFALUSI-kutatások irányát kijelölő utalások. A szerzőnek műve összeállításánál első sorban az erdélyi levéltárak állottak rendelkezésére. Az általa ajánlott holland, olasz, vatikáni és lipcei iratok módszeres átvizsgálása minden bizonnyal tovább bővíthetné a TÓTFALUSI-ügyre vonatkozó ismereteinket. Hozzátehetjük, hogy a Magyar Országos Levéltár irományai is tartalmazhatnak tárgyunkat gazdagító meglepetéseket.

Reméljük, hogy ez a kitűnő könyv, amely kézikönyve és forrása lesz a további kutatásnak, nemcsak segíteni, de inspirálni is fogja a TÓTFALUSI-életmű további feldolgozását. Forráskritikai módszere és történelmi szemlélete pedig mint példa, hozzá fog járulni nyomdásztörténelmi, betűtörténelmi kutatásunk újabb, korszerű arculatának kialakításához.

HAIMAN GYÖRGY

Bessenyei folyóiratának eredeti példánya az Országos Széchényi Könyvtárban. BESSENYEI György *Der Mann ohne Vorurtheil* című, 1781-ben Bécsben kiadott folyóiratára csak újabban figyelt fel a szakirodalom.¹ Pontosabban: azt követően, hogy a HOLZMANN—BOHATTA *Deutsches Anonymen Lexikon*ának új kiadása (1961. VII. köt. 287. l., 6864. tétel)

¹ STRASSER, Kurt: *Die Wiener Presse in der josephinischen Zeit*. Wien 1962. 74. — KÓKAY György: *Bessenyei György ismeretlen folyóirata*. ItK 1967. 25—34., és MKsz 1967. 164—167.

a névtelenül megjelentetett 18. század végi periodikumot BESSENYEI Györgynek tulajdonította. Az idézett hivatkozások közül különösen az egyik valóban perdöntően bizonyította felvilágosodásunk vezéralakjának szerkesztői, illetve szerzői szerepét. (Ugyanis — mint máshol ezt már kifejtettük — a *Der Mann ohne Vorurtheil*, valószínűleg a II. JÓZSEF által éppen akkor, a folyóiratokra nézve elrendelt cenzúrákönnyítésekre való tekintettel, csak formailag igyekezett periodika-látszatot kelteni, tartalmára nézve közelebb állt BESSENYEI tipikus műfajához, a politikai-filozófiai röpirathoz.)

Tudomásunk szerint hazánkban a legutóbbi időkig nem volt ismeretes példány a fenti munkából. A hatvanas évek elején CZIGÁNY Lóránt, a British Múzeum munkatársa a WALTHER László-hagyaték feldolgozása során előbukkant példányról xerox-másolatot küldött az Országos Széchényi Könyvtár számára, amit a könyvtár kiegészített még a bécsi Nationalbibliothek példányainak másolatával is. Így — hála a kapott xerox-másolatoknak — hat füzetéről volt alkalmunk tudomást szerezni.

A múlt év tavaszán az Országos Széchényi Könyvtár Gyarapítási Osztályának sikerült eredetiben megszereznie BESSENYEI ritka művét, sőt: a beszerzett kötet még azzal a meglepetéssel is járt, hogy az eddig ismert hat füzetén kívül egy hetediket is tartalmazott.

A Gyarapítási Osztály a müncheni HARTUNG u. KARL cég 1974. május 28—29-i aukciójáról kiadott katalógusa alapján értesült a *Der Mann ohne Vorurtheil* I—7. füzetének felbukkasáról a nemzetközi antikvár-piacon. A könyvtár megbízottja révén részt vett a német cég fenti könyvaucióján, és megvásárolta a kötetet. A mű ritkaságát és az iránta megmutatózó érdeklődést bizonyítja, hogy a kikiáltási árnak több mint kétszereséért sikerült csak a folyóirat megvételét biztosítani.

A fenti cég *Bücher, Autographen* c. katalógusának megjegyzése szerint az I—7. számú füzetet tartalmazó, nyolcadrésű nagyságú kötet már teljesnek tekinthető — vagyis több megjelentetett számról már nem tud a nemzetközi antikvár-irodalom sem. A számunkra teljesen új, 7. rész — akárcsak a 6. füzet — önálló címmel is rendelkezett. A *Versuch über Glück der Welt* című szám után következik az *Olimpus oder die Götter und Menschen* címmel kiadott füzet, amely az előzményekhez hasonlóan, szintén a 18. század végi filozófiai és politikai gondolkodás alapvető kérdéseit tárgyalja.

A Széchényi Könyvtár e kiváló szerzeménye — amely nem véletlennek, hanem a Gyarapítási Osztály vezetőinek, BIRKÁS Endre és WIX Györgyné tudatos gyarapítási munkásságának az eredménye — nemcsak hungarika-gyűjteményünk értékes kiegészítése szempontjából jelentős, hanem az éppen megindult BESSENYEI-kritikai kiadás munkálatainak is nagy szolgálatot tesz.

KÓKAY GYÖRGY

A Pécsi Egyetemi Könyvtár jubileumi ünnepei. 1974. október 16—18. között ünnepsorozatral emlékeztek meg Pécsen a Klimó könyvtár alapításának 200 éves évfordulójáról. A megemlékezéseket a Tanárképző Főiskola disztermében rendezett tudományos ülés vezette be. A *Könyv- és könyvtárkultúra Pécsen a Klimó-könyvtár alapításának és kezdeti fejlődésének időszakában* címmel a Pécsi Egyetemi Könyvtár, a Pécsi Tanárképző Főiskola Irodalomtudományi Tanszéke, a Baranya Megyei Levéltár és a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete XVIII. századi Osztálya által szervezett ülésen többek között FÉNYES Miklós (*A könyvtár alapítása és múlt századi története*),

² *Bücher, Autographen*. Auktion 7, 28—29. Mai. 1974. HARTUNG u. KARL. München 1974. 197 l.

BORSI Károly (*A pécsi nyomdászat kezdetei*) és BODA Miklós (*A Klimó-gyűjtemény tudománytörténeti jelentősége*) tartott felolvasást. Délután került sor a Pécsi Egyetemi Könyvtárban rendezett könyvtörténeti kiállítás megnyitására.

Az ünnepségsorozat keretében rendezték meg 17-én a Magyar Könyvtárosok Egyesülete VI. Vándorgyűlését is. Ennek során MÁTRAI László a könyvtár és a társadalom jövőbeli kapcsolatairól, HORVÁTH Tibor a könyvtárak szervezetének várható alakulásáról, FUTALA Tibor a könyvtáros pálya jövőjéről, WALLESHAUSEN Gyula pedig a jövő-kutatásról és a könyvtárak jövőjéről tartott előadást.

Október 18-án került sor a Pécsi Tudományegyetem aulájában az ünnepi nyilvános plenáris ülésre, amelynek során FÉNYES Miklós a Klimó-könyvtár és az Egyetemi Könyvtár, BENEDEK Ferenc pedig a Pécsi Egyetemi Könyvtár és a Pécsi Tudományegyetem kapcsolatairól emlékezett meg.

A Pécsi Egyetemi Könyvtár a 200 éves jubileum alkalmából gazdag tartalmú tanulmánykötetet is kiadott; ennek ismertetésére még visszatérünk.

(k. gy.)

A XVIII. századi kutatás és régi könyvtári gyűjteményeink — címmel 1974 novemberben vitaülést rendezett a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete XVIII. századi Osztálya és a mellette működő XVIII. századi Munkaközösség. A meghívott könyvtárosok, irodalomtörténészek és történészek előtt KÓKAY György ismertette a régi magyarországi gyűjtemények helyzetét, különös tekintettel a XVIII. századi kutatások szempontjaira. A beszámoló főleg egy kevésbé ismert hazai könyvtártípussal, az egyházi könyvtárakkal és azok régi nyomtatott és kéziratos forrásanyagának feldolgozottságával és hozzáférhetőségével foglalkozott.

Az egyházak tulajdonában levő, mintegy 30 nagyobb, központi könyvtár hozzávetőleg két és fél millió kötet állománnyal rendelkezik. E gyűjtemények jelentős része éppen a 18. században — vagy még korábban — jött létre, de a későbbi alapításúak is igen gazdag régi forrásanyaggal rendelkeznek. A muzeális értékű állomány (közép- és újkori kéziratok, ősnymtatványok, régi magyar nyomtatványok, 16. századi, ún. antikvakötetek stb.) országos nyilvántartásba vételéről és védetté nyilvánításáról a muzeális értékek védelméről szóló jogszabályok intézkedtek. Ezek végrehajtása e gyűjtemények legnagyobb részében megtörtént, s ennek nyomán folyamatban van a fenti kategóriákra vonatkozólag az Országos Széchényi Könyvtárban egy olyan központi nyilvántartás kiépítése, amely a kutatás számára is nagy szolgálatot tehet: tájékoztatást nyújt régi, nemzeti értékeink egyes példányainak lelőhelyére nézve, addig is, amíg a már folyamatban levő és a tervezett bibliográfiai munkálatok ezeket kiadványokban is közzé teszik. Az előbbi kategóriákon kívül megindult még országos méretekben az 1711—1800 között megjelent nyomtatványok nyilvántartásba vétele is.

A XVIII. századi kutatások szempontjából — az utóbb említett felmérésen kívül — különösen az jelentene nagy segítséget, ha sor kerülne a jelentősebb gyűjtemények értékes kéziratos állományának a feldolgozására is. Közismert, hogy a nevezetes egyházi könyvtárak milyen gazdag forrásanyaggal rendelkeznek korábbi századaink, de különösen a XVIII. század irodalom- és művelődéstörténetére nézve. E feltáró munkálatokat (amelyeknek jelenlegi formája a védettségi bejelentés alapján — ellentétben a régi nyomtatványokkal — még nem eredményezhet egyenletes és tudományosan is felhasználható központi nyilvántartást) az egyes gyűjtemények munkatársainak aktív részvételével kell lebonyolítani. E munkálatok megindításához és lebonyolításához — csakúgy, mint a muzeális értékek állományának további megővéséhez — továbbra is szakmai és anyagi támogatásra van szükség.

A vita során a hozzászólók szintén fontosnak tartották a kutatások szempontjából az egyházi gyűjtemények forrásainak további feltárását, de azt is hangsúlyozták: nem elég a kérdés egyszerű felvetése, hanem biztosítani kell a megoldás gyakorlati feltételeit is. Többen rámutattak arra, hogy a XVIII. századi gyűjteményekben található kéziratos források közül milyen hasznos lenne a fontosabb levelezések kiadása is. HOPP Lajos, a XVIII. századi Osztály vezetője zárszavában rámutatott arra, hogy e tudomány- és művelődéstörténetileg egyaránt fontos tervezetek végrehajtását a XVIII. századi Munkaközösség már azzal is támogatni kívánta, hogy felvette e témát vitaülései programjába. Hangsúlyozta annak fontosságát, hogy e kérdéseket a szakajtó és az illetékes körök tartsák napirenden; a XVIII. századi levelezések kiadására alkalmat adhat a már korábban tervezett Tudós-levelezés-sorozat megvalósítása.